

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว *
LEADERSHIP OF SANGHA ADMINISTRATORS IN TEMPLE MANAGEMENT
OF SAKAEO PROVINCE

พระมหาพชร กิตติวรมณี
PhramahaPhachara Kittiwaramatee
วัดสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว
Wat Sa Kaeo, Sa Kaeo Province
E-mail: phacharakiti@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็น ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการบริหารจัดการวัด ศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการบริหารจัดการวัดภาพรวมอยู่ในระดับมาก ภาวะผู้นำของพระสงฆ์กับการบริหารจัดการวัดจังหวัดสระแก้ว มีความสัมพันธ์กันระดับปานกลาง ปัญหาและอุปสรรค พระสงฆ์ขาดความรู้เกี่ยวกับการวางแผนนโยบายการบริหารงาน ข้อเสนอแนะ พระสงฆ์ควรศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับงานด้านการบริหารเพิ่มเติม

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ; พระสงฆ์; การบริหารจัดการ

Abstract

Objectives of this research were of determine the leadership of the Buddhist Monks in the temple management. Sa Kaeo. to study the relationship between the leadership of the Buddhist Monks. Management's measure and to study the problems and feedback to the leadership of the Buddhist Monks. Methodology was the mixed methods.

Buddhist Monks opinion leadership of the Buddhist Monks in the temple management, overall offense at a high level. it was found that the leadership of Buddhist monks in temple management in Sa Kaeo Province There were highly relationships. Problem and Obstacles the Sangha Administrator Lacking knowledge about management policy planning Suggestion: The Sangha Administrator Should learn more about administrative work

Keywords: Leadership; Sangha Administrators; Management

* Received March 8, 2019; Revised April 19, 2019; Accepted May 5, 2019

บทนำ

ปัจจุบันการบริหารจัดการวัดในจังหวัดสระแก้ว ให้มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการของพระภิกษุสามเณรในวัดเป็นสำคัญเจ้าอาวาสซึ่งปกครองคณะสงฆ์ระดับต้นมีหน้าที่ในการบริหารจัดการวัดในด้านต่าง ๆ จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญในการนำองค์กรไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจกำหนดนโยบายและบริหารบุคลากรในองค์กรให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรจำเป็นจะต้องมีความสามัคคีและทำงานให้สอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างผู้นำกับผู้ตาม เจ้าอาวาสนั้นมีการกิจการบริหารจัดการวัดตามอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสตามภารกิจของคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน คือด้านการปกครองด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการและด้านการสาธารณสงเคราะห์ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2554)

พระสังฆาธิการจึงมีหน้าที่ในการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่จะบ่งชี้ความสำเร็จในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวรสืบไปดังคำกล่าวที่ว่า (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543) “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจะรุ่งเรืองสืบไปก็ด้วยการอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญเนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดประชาชนโดยเฉพาะพระสังฆาธิการเจ้าอาวาสซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชนโดยทั่วไปและมีบทบาทโดยตรงต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ดำรงสืบไป”

ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้วจึงมีความสำคัญในการที่จะเป็นผู้นำกิจกรรมต่าง ด้วยความเต็มใจเพื่อเป้าหมายความสำเร็จ ประกอบด้วยศาสตร์และ ศิลป์ของการใช้อิทธิพลหรือกระบวนการ เพื่อให้เขามีความเต็มใจ กระตือรือร้นเพื่อการปฏิบัติจนบรรลุความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายขององค์กร (พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุโข, 2559) ซึ่งจะเกิดขึ้นได้จากการฝึกอบรมศึกษาหาความรู้รอบด้าน มีปฏิภาณไหวพริบ มีคตินิยมประจำใจจึงจะสามารถบริหารจัดการวัดในความรับผิดชอบของตนโดยให้ครอบคลุมภารกิจทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านการปกครองด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ด้านการเผยแผ่ด้านการสาธารณูปการและด้านการสาธารณสงเคราะห์พระสังฆาธิการควรมีภาวะของความเป็นผู้นำ เพื่อที่จรรโลงพระพุทธศาสนาและช่วยสงเคราะห์ประชาชนตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมายและกฎหมายอาญาตามพระพุทธศาสนาจึงจะรุ่งเรืองและพัฒนาไปได้ (พระสุระ สนิทชัย, 2562)

ผู้วิจัยเห็นว่าพระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้ว ควรได้รับการพัฒนาภาวะผู้นำนี้ให้มากขึ้นเพื่อให้ทราบและตระหนักถึงภารกิจในการบริหารจัดการวัดในการปกครองแสดงบทบาทในภาวะผู้นำงานทั้ง 6 ด้านเข้าใจปัญหาและอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาผู้วิจัยมีความสนใจเป็นอย่างยิ่งที่จะศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการ ในการบริหารจัดการวัดจังหวัดสระแก้วเพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนแลพัฒนาการบริหารจัดการวัดในจังหวัดสระแก้วให้มีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการวัดต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการกับการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการที่มีผลต่อการบริหารจัดการวัดจังหวัดสระแก้ว

วิธีการดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยวิจัยเป็นแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ประชากร คือ พระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้ว ผู้วิจัยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) โดยวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (Sampling) มาจากพระสงฆ์ อำเภอสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว จำนวน 201 รูป จากจำนวนทั้งหมด 404 รูป โดยใช้สูตรของ Taro Yamane (Yamane, Taro, 1970) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) แบบสัมภาษณ์การเก็บข้อมูลการวิจัยนั้นสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลคือ การหาความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การหาค่าความสัมพันธ์ (r) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 8 รูปหรือคน และใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นของพระสังฆาธิการฯ โดยภาพรวม

(n= 201)

ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านการบอกกล่าว (Telling)	3.54	0.919	มาก
2. ด้านการนำเสนอความคิดเห็น (Selling)	3.46	0.940	ปานกลาง
3. ด้านการมีส่วนร่วม (Participation)	3.64	0.807	มาก
4. การมอบหมายงาน (Delegation)	3.66	0.938	มาก
ภาพรวม	3.57	0.800	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.57$) เมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการมอบหมายงาน ($\bar{X} = 3.66$, S.D. = 0.938) ด้านการมีส่วนร่วม ($\bar{X} = 3.64$, S.D. = 0.807) ด้านการบอกกล่าว ($\bar{X} = 3.54$, S.D. = 0.919) ด้านการนำเสนอความคิดเห็น ($\bar{X} = 3.46$, S.D. = 0.940) ตามลำดับ

2. ผลวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว

ตารางที่ 2 ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการ กับการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้วมีความสัมพันธ์กัน โดยภาพรวม

(n = 201)

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Pearson' s Product Moment Correlation Coefficient)					
ตัวแปร	1.ด้าน การบอก กล่าว	2.ด้านการ นำเสนอ ความคิดเห็น	3.ด้านการมี ส่วนร่วม	4.ด้านการ มอบหมาย งาน	รวม
1.การวางแผน	0.532**	0.507**	0.463**	0.459**	0.552**
2.การลงมือทำ	0.505**	0.535**	0.517**	0.492**	0.576**
3.การตรวจสอบ	0.703**	0.771**	0.627**	0.646**	0.775**
4.การปรับปรุง	0.682**	0.715**	0.639**	0.645**	0.755**
รวม	0.742**	0.779**	0.770**	0.687**	0.815**

จากตารางที่ 2 ผลการทดสอบค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ พบว่า วงจรคุณภาพกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการกับการบริหารจัดการวัดจังหวัดสระแก้ว มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง ($R = 0.815$, $P=0.000$)

3. ปัญหา อุปสรรค ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว

ตารางที่ 3 ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการฯ

ภาวะผู้นำของพระ สังฆาธิการในการ บริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว	ปัญหา-อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
ด้านการบอกกล่าว	การประชุมน้อย, ไม่สั่งงานโดยตรง	หมั่นพบปะพูดคุย, สั่งงานโดยตรง
ด้านการนำเสนอ ความคิดเห็น	ไม่ฟังความคิดเห็นของลูกวัด, ไม่ค้นหาข้อมูล	รับฟังความคิดเห็นมากขึ้น, หาข้อมูลที่ได้รับการเสนอ
ด้านการมีส่วนร่วม	ลูกวัดไม่มีสิทธิ์ตรวจสอบ, ไม่ให้ลูกวัดส่วนบริหารงาน	ให้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงาน และการบริหาร
ด้านการมอบหมาย งาน	ให้ทำงานแต่ไม่ให้ตัดสินใจ, ทำผิดไม่ให้คำแนะนำ	ควรให้อำนาจหน้าที่ในการทำงาน และคอยชี้แนะ

จากตารางที่ 3 พบว่า พระสังฆาธิการมีการประชุมพระภายในวัดน้อย เจ้าอาวาสไม่ค่อยพบปะพูดคุยกับลูกวัด อาจด้วยความแตกต่างด้านอายุ ด้านพรชกาณ และกิจการงานด้านต่าง ๆ ที่รับเป็นธุระอยู่ จึงทำให้ไม่มีโอกาสได้พบปะพูดคุยกัน จึงควรรับฟังเกี่ยวกับความคิดเห็นต่าง ๆ ทำให้เจ้าอาวาสกับพระลูกวัดสามารถปรับความเข้าใจกันได้ ลดความห่างระหว่างกันลง ให้อีกโอกาสในการมีส่วนร่วมในกิจกรรม เมื่อมอบหมายงานให้ทำแล้วควรให้อำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ด้วย เพื่องานที่ทำเดินหน้าไม่ต้องห่วง ควรมาตรวจสอบเป็นระยะถ้าหากไม่ตรงตามความต้องการ ให้พระลูกวัดได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ การบริหารงานวัด หรือแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ในการบริหารจัดการ

อภิปรายผลการวิจัย

พระสังฆาธิการมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากและปานกลาง แสดงให้เห็นได้ว่าพระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้ว มีการวางแผน การลงมือทำ การตรวจสอบ การปรับปรุง อยู่ประจำ จึงทำให้พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จึงทำให้พระสังฆาธิการส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว

พบว่า **ด้านการวางแผน (Plan)** ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก อาจเนื่องมาจากพระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้ว จึงทำให้พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัดฯ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสังฆรักษ์วีระศักดิ์ จันทวิโส (รณจันทร์

วงศ์ (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพุทธไทยแลนด์ 4.0” ผลการวิจัยพบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน

ด้านการลงมือ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปริยัติกิจจาภิวัฒน์ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำกับการจัดการประสิทธิภาพงานสาธารณะสงเคราะห์” ผลการวิจัยพบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน

ด้านการตรวจสอบ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยพระครูปริยัติกิจจาภิวัฒน์ (ชรินทร์ ธมฺมชุตฺโต) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำกับการจัดการประสิทธิภาพงานสาธารณะสงเคราะห์” ผลการวิจัยพบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า ด้านการตรวจสอบ กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

ด้านการปรับปรุง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอธิการบุญช่วย โชติวิโส (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของผู้บริหารในมุมมองของผู้ใต้บังคับบัญชา” ผลการวิจัยพบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน

องค์ความรู้

จากการศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการวัด จังหวัดสระแก้ว” ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการบริหารจัดการฯ พบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดสระแก้วควรมีการร่วมกันปรึกษาหารือถึงแผนการบริหารจัดการภายในจังหวัดสระแก้ว ร่วมกันกำหนดนโยบายของจังหวัด รับฟังข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจ วางโครงสร้าง ขอบเขตการทำงานให้กับพระภายในวัด ร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาการปกครอง รับฟังความคิดเห็นปรับแก้ไขงานให้เหมาะสมตามข้อเสนอนี้ ทำให้ทุกฝ่ายยินดีที่จะแสดงความคิดเห็นเพราะเห็นว่าคณะสงฆ์เห็นคุณค่าของคำชี้แนะที่เสนอไป เมื่อทำงานใด ๆ

สำเร็จลงแล้วย่อมต้องมีการตรวจสอบการดำเนินงานว่าเป็นไปตามคำแนะนำ หรือไม่ ถ้าหากมีปัญหาในทางเทคนิค หรือต้องการใช้ผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไข ควรให้ผู้ที่มีความชำนาญด้านนั้น ๆ มาร่วมกันปรึกษาหารือ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน การปรับปรุง การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำทุกครั้ง เพราะเกิดจากประสบการณ์ที่ ๆ ได้ลงมือทำ การแบ่งงานทำกันหลาย ๆ ภาคส่วนก็จะทำให้เกิดประสิทธิภาพ เป็นเครื่องแสดงถึงความสามัคคี การร่วมมือร่วมแรงในการปรับปรุงแก้ไข

ด้านภาวะผู้นำในจังหวัดสระแก้ว พระสังฆาธิการควรมีการแบ่งงานมอบหมายงานให้แก่พระภายในวัดอย่างชัดเจน ให้พระภายในวัดมีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษา กำหนดนโยบายการดำเนินงาน ปรับปรุงบุคคลากรที่เหมาะสมกับงานนั้น ๆ มีสิทธิ์นำเสนอความคิดเห็น โดยจัดประชุมรับฟังความคิดเห็น ควรเรียนรู้วิธีการวางแผนงานการดำเนินงาน หรือบริหารจัดการงานภายในวัดให้เป็นระบบ ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมเพื่อความโปร่งใสในการทำงาน เมื่อมอบหมายงานใด ๆ ให้แล้ว ต้องให้อำนาจการตัดสินใจในการทำงานนั้น ๆ ต้องเคารพการตัดสินใจของผู้ที่ได้รับมอบหมายงาน ทำการประเมินตรวจสอบ เพื่อให้คำแนะนำ ปรับปรุงพัฒนาต่อไป ไม่ควรเสนอแย้งในขณะที่ผู้ใต้บังคับบัญชา กำลังดำเนินงาน หรือพยายามปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานทั้ง ๆ ที่งานนั้น ๆ ยังไม่สำเร็จลุล่วง แต่ถ้าหากลูกวัด หรือผู้ใต้บังคับบัญชาต้องการรับฟังความคิดเห็น ควรเสนอแนะ ให้คำปรึกษา อุปถัมภ์ส่งเสริมให้งานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) คณะสงฆ์จังหวัดสระแก้วควรมีการวางนโยบายพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการ
- 2) พระสังฆาธิการจังหวัดสระแก้วควรมีการวางกลยุทธ์การบริหารคณะสงฆ์จังหวัดสระแก้วระยะสั้น เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
- 3) คณะสงฆ์ควรกำหนดแผนการพัฒนาบุคลากรเพื่อให้พระสังฆาธิการจังหวัดสระแก้วมีความพร้อมในการปฏิบัติงาน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

- 1) พระสังฆาธิการควรเปิดโอกาสให้มีการเสนอความคิดเห็นต่าง ๆ ในที่ประชุมทั้งแบบเปิดและแบบปิดเพื่อให้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์
- 2) พระสังฆาธิการควรดำเนินการตามแผนกลยุทธ์การบริหารคณะสงฆ์จังหวัดสระแก้ว โดยกำหนดระยะเวลาที่ครอบคลุมกับสภาพปัญหาเพื่อให้สอดคล้องกับกฎของมหาเถรสมาคม
- 3) พระสังฆาธิการควรจัดให้มีการอบรมสัมมนา เพิ่มความรู้ความสามารถ ทักษะในงานด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อให้ทันกับการปกครองปัจจุบันของมหาเถรสมาคม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษากลยุทธ์ หรือยุทธศาสตร์การบริหารจัดการพระสังฆาธิการจังหวัดสระแก้ว เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานกิจการคณะสงฆ์

2) ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาศักยภาพพระสังฆาธิการเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ นำผลที่ได้ไปพัฒนาบุคลากรคณะสงฆ์ต่อไป

3) ควรศึกษาแนวทางส่งเสริมประสิทธิภาพพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์

เอกสารอ้างอิง

- พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธรรมสุโท. (2559). ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในทศวรรษหน้า. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์*, 3 (1), 213-214.
- พระครูปริยัติกิจจาวัฒน์ (ขรัมธ ธรรมสุโท). (2559). ภาวะผู้นำกับการจัดการประสิทธิภาพงานสาธารณะสงเคราะห์ (วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสังฆรักษ์วีระศักดิ์ จันทวิโส (รต จันทรวงษ์). (2560). ภาวะผู้นำเชิงพุทธไทยแลนด์ 4.0, *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, 4(1), 1.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระอธิการบุญช่วย โชติวิโส. (2560). ภาวะผู้นำของผู้บริหารในมุมมองของผู้ใต้บังคับบัญชา. *วารสารบัณฑิตศึกษมหาจุฬาฯ*. 4(2), 15.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2554). *การพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน*. นครปฐม: กองพุทธศาสนสถาน
- พระสุระ สนิทชัยและคณะ. (2562). บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. *NMCCON 2019*, 325-335.
- Yamane, T. (1970). *An Introductory Analysis*. New York: Harper and Row.